

Urszula Sokółska <https://orcid.org/0000-0002-3945-1138>

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Filologiczny, Katedra Językoznawstwa Porównawczego i Stosowanego,
Zakład Stosowanego Językoznawstwa Polonistycznego, pl. Niezależnego Zrzeszenia Studentów 1, 15–420 Białystok,
e-mail: u.sokolska@uwb.edu.pl

SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z ORGANIZACJĄ I ŻYCIEM WSI W *OBRAZKACH STANU WŁOŚCIAN LITEWSKICH DO ICH USAMOWOLNIENIA TO JEST DO ROKU 1864* ADAMA BUĆKIEWICZA

VOCABULARY ASSOCIATED WITH THE ORGANISATION AND LIFE
OF VILLAGES IN *OBRAZKI STANU WŁOŚCIAN LITEWSKICH DO ICH
USAMOWOLNIENIA TO JEST DO ROKU 1864* BY ADAM BUĆKIEWICZ

Słowa kluczowe: Adam Bućkiewicz, słownictwo ludowe, Sokólszczyzna, Kresy, włościanie litewscy

Keywords: Adam Bućkiewicz, peasants' vocabulary, Sokółka, Eastern Borderlands, Lithuanian peasants

Streszczenie

Obrazki stanu włościan litewskich do ich usamowolnienia to jest do roku 1864 są dziełem ze wszelkich miar interesującym, budzącym szacunek ze względu na autentyzm i drobiazgowość opisu realiów wiejskich. Autor tekstu – Adam Bućkiewicz – przedstawia tu wielowątkowy i wielopłaszczyznowy obraz wsi sokólskiej. W niniejszym artykule przedmiotem analizy stanie się leksyka wyekscerpowana z rękopisu przygotowanego do druku przez Andrzeja Garbuza i Radosława Tumieła ze Stowarzyszenia Na Rzecz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Sokólszczyzny „Sakólczyzna”, a dotycząca nazw: osób (w tym również urzędników i przedstawicieli Kościoła), sprzętów i urządzeń domowych, zwyczajów i obrzędów, terenów i części pól, miar i wag, pomieszczeń, odzieży i tkanin oraz potraw i napojów.

Abstract

Obrazki stanu włościan litewskich do ich usamowolnienia to jest do roku 1864 is a remarkable work, admired for its authenticity and meticulous depiction of rural realities. The author, Adam Bućkiewicz, a 19th-century physician, social activist, and landowner, undertook the extraordinary endeavour of disguising himself as a peasant and working as a farmhand for an entire year to gain insight into the lives of serfs. Through this, he presents a multifaceted and multi-dimensional portrayal of village life in Sokółka. This article examines vocabulary extracted from the manuscript, prepared for publication by Andrzej Garbus and Radosław Tumiel of the Association for the Preservation of the Cultural Heritage of Sokółka, “Sokólczyzna.” The analysis focuses on terms related

to individuals (including officials and members of the clergy), household tools and equipment, customs and rituals, land areas and field sections, units of measurement, rooms, clothing and textiles, dishes and vocabulary pertaining to food preparation.

Źródło stanowiące przedmiot prezentowanych niżej badań – *Obrazki stanu włościan litewskich do ich usamowolnienia to jest do roku 1864* Adama Bućkiewicza¹ – to dzieło wyjątkowe, powstałe na podstawie rękopisu², który odnaleźli i przygotowali do druku Andrzej Garbuz i Radosław Tumieli ze Stowarzyszenia Na Rzecz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Sokólszczyzny „Sakolczyzna”. W *Obrazkach...* przedstawiono wielowątkowy i wielopłaszczyznowy obraz wsi sokólskiej XIX wieku. Pojawiają się tu relacje dotyczące choćby prac polowych czy różnego typu czynności domowych, opisy wszelkich obrzędów i uroczystości, a także bardzo szczegółowe charakterystyki ubioru chłopów oraz wyposażenia gospodarstwa³. Książka zawiera też wiele cennych informacji na temat relacji chłopów z dworem,

1 Adam Bućkiewicz (1810–1895) – syn kościuszkowskiego żołnierza, powstaniec listopadowy, ceniony lekarz, społecznik, ziemianin, który – by poznać życie chłopów pańszczyźnianych – w przebraniu włościańskim przez rok pracował jako parobek. Zasłynął swoimi licznymi pracami o charakterze społecznikowskim i popularnonaukowym [szerzej na ten temat: Oknińska, 1970, s. 599; Garbuz, Tumieli, 2011, s. 7–11].

2 Trzeba podkreślić, że rękopis został przygotowany do druku z dużą starannością. Andrzej Garbuz i Radosław Tumieli uzupełnili tekst Bućkiewicza informacją o autorze dokumentu, jasno sprecyzowaną notą edytorską, tłem historycznym oraz fotografiami i rycinami. Na uwagę zasługuje bogata, interdyscyplinarna bibliografia naukowa, w której znalazły się również rozprawy *stricto* językoznawcze, m.in. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, prace Leszka Bednarczuka, Michała Kondratiuka, Bogusława Nowowiejskiego czy Elżbiety Smułkowej. Za wyjątkowo cenne należy uznać tłumaczenie około 600 pojęć, które współczesnemu czytelnikowi mogą wydać się niezrozumiałe. Podane przez redaktorów temu definicje – poza nielicznymi wyjątkami – są właściwe, zapewne oparte na rzetelnej lekturze wspomnianych wyżej opracowań językoznawczych, być może również słowników, które jednak nie zostały wymienione. Za drobną usterkę należy uznać jedynie to, że redaktorzy wydania dość często w opisie trudnych wyrazów przytaczają i objaśniają na dole strony formy zależne, które występują w tekście, a nie formy podstawowe, jak jest to przyjęte w tradycji językoznawczej (np. l. mn. zamiast l. p. – *gwałty, kątnicy, skorynki*; formy przypadków zależnych zamiast form mianownikowych – *kraczku* ‘krzaczkę’, *skumoczonych* czy formy osobowe czasownika zamiast form bezokolicznikowych – *szczepa* ‘odłupuje’, *opatrują* ‘karmią’) itp. Być może jednak jest to zamysł świadomy, mający ułatwić korzystanie z książki osobom mniej wyrobionym językowo.

3 Mimo że bardzo drobiazgowo opisy mają niewątpliwy walor etnograficzny i poznawczy, nie będą w tym miejscu cytowane ze względu na ograniczenia formalne, jakie obowiązują autorów tekstów niniejszego tomu. Z konieczności pominięte zostaną zatem plastyczne deskrypcje unaoczniające ów włościański świat (np. szczegółowy opis korowaja i ozdób na nim umieszczonych jest niczym barwna fotografia; malownicze, zróżnicowane opisy strojów mają ścisły związek z opisywanymi okolicznościami – inne stroje podczas żniw, inne przy pracach domowych, a jeszcze inne podczas wszelkich uroczystości i obrzędów). Dużą zaletą pracy Bućkiewicza są wprowadzone przez niego rozbudowane objaśnienia trudniejszych nazw (niektóre z tych definicji zostały wykorzystane w artykule i odpowiednio oznaczone).

urzędnikami państwowymi, przedstawicielami Kościoła, władzą carską⁴ itp. W sensie ogólnym przynosi istotną wiedzę o codziennym życiu włościan, ich kulturze materialnej i duchowej oraz stosunku warstwy chłopskiej do innych stanów społecznych. Ową złożoność bytowania mieszkańców Sokólszczyzny w XIX wieku ilustruje leksyka, która stanie się przedmiotem analizy w niniejszym tekście.

Wyekscerpowane z badanego źródła słownictwo dotyczące szeroko pojętego życia włościan zostało skonfrontowane ze zbiorami leksykograficznymi wymienionymi w bibliografii [AJŚ; IASG; KSGP; MSGP; SJPD; SL; SW; SWil; USJP] oraz pracami Bogusława Nowowiejskiego, badacza polszczyzny sokólskiej [Nowowiejski, 1985; 1989a; 1989b; 1990; 1991a; 1991b]. W ten sposób zweryfikowano nie tylko znaczenia podawane przez wydawców *Obrazków...*, ale również definicje wprowadzone przez samego Bućkiewicza, który bardzo dokładnie opisał wiele zjawisk, zwyczajów i przedmiotów związanych z Sokólszczyzną, a także wiele pojęć i atrybutów XIX-wiecznej rzeczywistości, wykraczających poza opisywane tereny⁵. Zgromadzony materiał leksykalny podzielono na osiem podstawowych kategorii tematycznych, niekiedy z wewnętrznymi, bardziej szczegółowymi klasyfikacjami, jeśli materiał okazywał się zróżnicowany semantycznie. W obrębie każdej z grup zastosowano układ alfabetyczny.

1. Nazwy osób:

1.1. Nazwy właścicieli ziemskich, zarządców, urzędników, np.: *antreprenier* ‘przedsiębiorca’ 21⁶ [SL; SW; SWil; SJPD; USJP jako *przestarz.*]; *archiwista* ‘urzędnik prowadzący kancelarię włościańską’ 21; *arendarz* ‘dzierżawca’ 26; *ase-sor* ‘pomocnik sędziego’ 21; *dworak* – redaktorzy tomu jako ‘dworzanin’, ‘tu: [ironicznie – o czym przekonuje rozbudowany kontekst – przyp. U.S.] – syn dziedzica’ 89; *dziesiętnik* ‘niższy funkcjonariusz policji’ 80; *dygnitarz* ‘tu: osoba piastująca wysoki urząd, np. urząd sędziego’ 83; *dziedzic* ‘właściciel majątku ziemskiego’ 24; *ekonom* ‘zarządca części dóbr’ 26, 47, 78; *faktor* ‘tu: pośrednik’ 85 [USJP jako *przestarz.*]; *inkwirent* ‘sędzia śledczy’ 110 [SJPD jako *przestarz.*]; *oficjalista* ‘tu: osoba zatrudniona w zarządzie prywatnego majątku ziemskiego; ekonom’ 19, 78

4 W opracowaniu Bućkiewicza czytelnik znajdzie m.in. drastyczny opis branki do wojska carskiego, w którym służba trwała 25 lat. Chcąc uniknąć poboru do armii, młodzi chłopcy spali z siekierą pod poduszką, by – w momencie pojawienia się w chacie wojska poszukującego rekruta – móc odgra-bać sobie palce. W wielu miejscach swojego rękopisu Bućkiewicz pisze o pozycji włościan sprowa-dzonych do roli niewolników. Mowa jest o pokłonach składanych panu (ze zniżaniem głowy prawie do ziemi), chłóście za byle przewinienie, konieczności uzyskania zgody pana na ożenek czy prze-niesienie się do innej wsi itp.

5 Zwrócono przy tym uwagę nie tylko na nazwy mniej znane, motywowane głównie specyfiką re-gionu, który opisuje Bućkiewicz, ale również na przykładowe wyrazy o szerokim wówczas zasięgu, często znane nawet współczesnym użytkownikom polszczyzny. Takie ujęcie daje pełniejszy obraz wsi kresowej sprzed 150 lat.

6 Cyfry wskazują strony z tekstu Bućkiewicza.

[SJPD i USJP jako *histor.*]; *podskarbi* ‘urzędnik zarządzający skarbem’ 19 [SL; SJPD i USJP jako *histor.*]; *przodownik* ‘funkcjonariusz policji; tu: sędzia będący na usługach urzędników carskich’ 109; *rządca* ‘administrator majątku ziemskiego’ 19, 52, 85; *sledowatel* ‘sędzia śledczy’ 109, 110, 111 [KSGP]; *sprawnik* ‘naczelnik policji powiatowej w carskiej Rosji’ 21, 25 [KSGP]; *starszyna* ‘tu: wójt’ 92; *strapczy* ‘prokurator powiatowy’ 21; *suzeren* ‘pan lenny; w ustroju feudalnym najwyższy lennik’ 17 [SWil; SW jako *histor.*]; *wołostny* ‘odpowiednik wójta’ 92.

Do grupy tej można zaliczyć także nazwy osób, które związane są z wojskiem, np.: *adiutant* i *adjutant* 93, 94; *podoficer* 86; *rekrut* ‘żołnierz nowo wcielony do wojska; przed złożeniem przysięgi’ 20.

1.2. Nazwy określające poddanych oraz inne osoby pełniące służebną funkcję wobec pana, np.: *kątnik* ‘osoba nieposiadająca domu, mieszkająca kątem u kogoś, czyli w wynajętym mieszkaniu’ 65 [KSGP, SL; SJPD jako *daw.*]; *krepostny* – znaczenie podaje Bućkiewicz: „W znaczeniu codosłownym – uwięziony, albo w ogólnym wyrażeniu – niewolnik. [...] De facto pan, czyli szlachcic jest *krepostnym* panującego, a włościan jest *krepostnym* pana – a zatem jest niewolnikiem niewolnika” 20 [KSGP i SWil brak]; *parobek* ‘najemny robotnik rolny’ 49; *poddany zaciężnik* ‘tu: poddany z własnej woli’ 84; *włościanin* ‘mieszkaniec wsi trudniący się rolnictwem; wieśniak, rolnik, chłop’ 18; *włościanin koronny* ‘chłop pańszczyźniany w dobrach królewskich’ 56; *włościanin litewski* 59; *włościanin obywatelski* ‘chłop pańszczyźniany w dobrach szlacheckich’ 20; *włościanin rządowy* ‘chłop pańszczyźniany w dobrach państwowych’ 20; *włościanin spanoszony* ‘włościanin, który uzyskał prawa pana’ 29; *włościanin wielko-rossyjski* 59⁷.

1.3. Nazwy duchownych i osób świeckich ściśle związanych z posługą kościelną, np.: *biskup* 94; *organista* 54, 77; *dziekan* ‘duchowny katolicki sprawujący nadzór nad okręgiem złożonym z kilku parafii’ 83; *paroch* ‘proboszcz, ksiądz, zwłaszcza obrządku grecko-katolickiego’ 50, 64 [KSGP; SJPD jako *przestarz.*, USJP jako *rel.*]; *kollator* ‘fundator kościoła’ 89 [KSGP i SW; SWil brak; SJPD jako *przestarz.*]; *kwestarz* ‘zakonnik zbierający datki na utrzymanie klasztoru’ 89; *pleban* ‘proboszcz wiejski’ 53, 55, 57 [KSGP]; *pop* ‘duchowny w Kościele prawosławnym’ 61, 62 [KSGP; SJPD; USJP]; *proboszcz* 57, 62, 64, 65; *pasterz* ‘tu: proboszcz, ksiądz przyjeżdżający z kolędą’ 77.

1.4. Nazwy zawodów i innych funkcji społecznych, np.: *bakalarz* ‘nauczyciel szkoły elementarnej’ 49; *bednarz* ‘rzemieślnik zajmujący się wytwarzaniem naczyń drewnianych techniką klepkową’ 67; *cyrulik* ‘fryzjer (golarz) wykonujący również zabiegi

7 Zróznicowanie włościan miało związek z ich przynależnością do konkretnego zwierzechnika, ale też pociągało za sobą różne prawa, obowiązki i zwyczaje, np.: „Włościanin litewski [...] rzadko którego zna miasto gubernijalne – pilnuje zagrody, swego inwentarza. Włościanin wielko-rossyjski ciągle w podróży za handlem o 1000 wiorst jedzie by zakupić tanio towar i sprzedać go z wielkim zarobkiem” 59.

felczerskie' 54, 55 [KSGP; USJP jako *przestarz.*]; *fornal* 'w dawnych majątkach ziemskich: robotnik rolny wykonujący prace gospodarskie końmi' 76 [KSGP; USJP jako *histor.*]; *furman* 'osoba powożąca wozem konnym; woźnica' 68 [KSGP]; *garderobiana* 'tu: panna służąca we dworze; młoda dziewczyna znająca się na krawiecczyźnie, przygotowująca (szyjąca) ubrania dla swojej pani' 66, 67; *gospodarz*, *gospodyni* 52, 57, 77; *kołodziej* 'rzemieślnik zajmujący się wyrobem wozów i części do wozów' 67; *kredytor* 'wierzyciel' 23 [SWil; SL; SW; SJPD jako *przestarz.*]; *kupiec bławatny* 'sprzedawca tkanin jedwabnych' 61; *lekarz* 61; *pasterka* 66; *pasterz* 'pastuch' 84; *pastorek* 'pasterz' 75; *pastuch* 32; *piastunka* 66; *pokojówka* 'panna służąca we dworze' 67; *rakarz* 'osoba zajmująca się wyłapywaniem bezpańskich psów; hycel' 57; *stróż* 85; *szynkarz* 76.

1.5. Nazwy określające osoby ze względu na powinowactwo i stosunki rodzinne, np.: *babka* 67; *chlebowdawca* 'tu: ojciec': „Ojca pracującego na chleb – dzieci zowią *chlebowdawcą*” 71; *córka* 63, 71; *dziad* 58, 78; *dziatki* 30; *dziatwa* 35, 71; *żona* 59; *matka* 65, 66, 71; *mąż* 29, 63; *mężatka* 82; *ojciec* 57, 67, 71; *pradziad* 58; *syn* 67, 71, 85; *synowica* 'córka brata' 98; *synowiec* 'syn brata' 98; *skumoczony* 'związany kumostwem, czyli związkiem między rodzicami chrzestnymi dziecka lub rodzicami chrzestnymi a biologicznymi' 51 (słowniki takiej formy nie notują; SWil *kumać się* 'spowinowacać się przez chrzest dziecka'); *wnuczka* 28, 57; *wnuk* 28; *żona* 29.

1.6. Nazwy osobowe związane z uroczystościami rodzinnymi i relacjami sąsiedzkimi, np.: *družka* 'drużna' 64, 74; *druh* 'družbant' 72; *drużna* 'kobieta, zwykle panna, towarzysząca pannie młodej do ślubu' 64, 72; *kum* i *kuma*⁸ 'osoby trzymające dziecko do chrztu' 75 [KSGP; USJP z *ukr.*]; *kumoszka* 'tu wyłącznie w zn. pozytywnym: dobra sąsiadka, w dzisiejszym rozumieniu – przyjaciółka' 64 [KSGP; SWil 'przyjaciółka, towarzyszka'; inaczej: SJPD 'plotkarka' i USJP 'kobieta gadatliwa, wścibska, zajmująca się plotkami' jako *pot.*]; *swat* 'mężczyzna kojarzący małżeństwa' 59, 63; *swatka* 'kobieta kojarząca małżeństwa' 59 [KSGP]; *wokalnik* 'śpiewak, np. na pogrzebie, weselu' 45 [KSGP, SWil, SW i SJPD brak].

1.7. Nazwy osób ze względu na prowadzony tryb życia, np.: *bradiaha* 'włóczęga; tu: członek bandy': „Poformowane kółka połączyły się i utworzyli bandy zwane w nomenklaturze sledowatelej szajki, a dla powiększenia siły mechanicznej posiłkowali się łazuchami i włóczęgami (*bradiaha*)” 111 [KSGP – *bradiaga*]; *dezterter* 102; *łazuch* 'włóczęga' – zob. *bradiaha*; *rabuś* 101, 103; *uciekionier* 'tu: dezterter' 102; *włóczęga* – zob. *bradiaha*; *zbójca* 51.

1.8. Nazwy osób ze względu na wiek, np.: *chłopak* 53; *dziecię* 68; *dziewczyna* 53, 59, 63; *dziewczynka* 66; *dziewica* 'tu: panna młoda' 65, 71; *dziewka* 'młoda dziewczyna, służąca' 36, 70; *dziewoja* 'tu: młoda dziewczyna' 82; *młodzieniec* 63; *młodzieź* 53; *niedorostek* 'tu: niemowlę w kołysce' 66, a także *niedorostek* 'wyrostek, agresywny młody chłopak' 111; *niemowlę* 65, 68.

8 Nazwy te w badanym zabytku pojawiają się zawsze łącznie.

2. Nazwy sprzętów, urządzeń domowych i gospodarczych:

2.1. Wyposażenie domu, np.: *biedro*, inaczej *bierda*⁹, ‘osadzony w ruchomej części krosna grzebień tkacki, przez którego szczeliny przewleczone są nitki osnowy wykonywanej tkaniny, służący także do prowadzenia czółenka z wątkiem oraz do przybijania wątku do krawędzi tkaniny’ 40 [SWil w tym zn. *płocha*]; *blonka* ‘rodzaj pochodni służącej do oświetlenia izby, a wykonanej z wąskich pasków sosnowych (*blonek*) i osadzonych w podstawie zwanej *dziadem* (*stłupkiem*)’ 42¹⁰ [SWil w tym zn. brak]; *czarka* ‘niewielkie naczynie w kształcie miseczki’ 34, 74 [SWil]; *drabka* ‘drabina’ 42 [KSGP; SWil z odsyłaczem do *drabina*; SJPD jako *pot.*]; *dziad* ‘stłupek; podstawa, w której osadzano pochodnię służącą do oświetlania domu’ – zob. *blonka*; *dzieża* ‘kadź z lipowych klepek przeznaczona do zagniatania chleba’ 68 [KSGP, SWil]; *kadź* ‘zbiornik na ciecz, zwykle o dużej pojemności’ 67 [KSGP; SWil]; *ką-dziel* ‘tu: wrzeczono, przyrząd do przedzenia ręcznego w postaci wałka zaostrego na obu końcach’ 40 [KSGP, SWil i SW w tym zn.; SJPD i USJP wyłącznie jako *etn.* ‘pęk włókna lnianego, konopnego lub wełnianego przygotowany do przedzenia, umocowany na przędzy lub kołowrotku’]; *kilimek* ‘różnokolorowy tkany dywanik’ 74 [KSGP; SWil z odsyłaczem do *kilim*]; *kobiałka* ‘nieduży koszyk’ 65 [KSGP; SWil]; *kolebka* ‘tu: zawieszona kołyska’ 65, 66, 67 [KSGP i SWil]; *kołyska* 66; *krosno* ‘ręczny warsztat tkacki do wytwarzania tkanin, dywanów itp. przez wielokrotne przeplatanie nitki osnowy i wątku’ 40 [KSGP; SWil; SW; SJPD; USJP]; *kufa* ‘duża beczka drewniana do przechowywania alkoholu’ 54 [KSGP; SWil ‘beczka wielka na gorzałkę lub wino, mniejsza od pipy’]; *łożysko* ‘tu: łóżko’ 66 [KSGP; SL; SWil; SW]; *pipa* ‘tu: rodzaj beczki’ 54 [IASG; KSGP]; *płocha* ‘ts. co *biedro*’; *rzeszoto* ‘sito z dużymi otworami’ 40 [KSGP]; *stłupek* ‘podstawa, w której osadzano pochodnię służącą do oświetlania domu; inaczej *dziad*’ – zob. *dziad*; *szabaśnik* ‘prosty piec grzewczy; piec do pieczenia chleba’ 33, 73 [KSGP, SWil, SW; SJPD jako *daw.*]; *żarna* ‘urządzenie do ręcznego mielenia zboża’ 69 [KSGP; SWil].

2.2. Sprzęty rolnicze, np.: *brona* ‘narzędzie rolnicze do spulchniania roli’ 27; *cep* ‘narzędzie do ręcznego młócenia zboża, złożone z długiej drewnianej rączki (dzierżaka) i przymocowanego do niej rzemieniem krótszego kija (bijaka)’ 29; *grabie*¹¹ ‘grabie’ 67 [KSGP; SWil]; *konus* ‘tu: część sochy’ 40 [KSGP; SWil i SW ‘stożek’]; *sierp*¹² ‘sierp’ 27 [KSGP; SW]; *socha* ‘dawne prymitywne narzędzie do orki, mające rozdwojony rylec’ 24, 27, 67; *sosznik* ‘część sochy’ 33 [KSGP; SWil brak];

9 Bućkiewicz podaje, że jest to nazwa wywodząca się z języka białoruskiego.

10 Opis tego „sprzętu oświetleniowego”, wprowadzony przez Bućkiewicza, jest rozbudowany i zajmuje kilkanaście wersów.

11 Stp. forma z zachowanym -l- epentetycznym.

12 Forma stp.

SW jako gw.]; *wiejnia* ‘maszyna do oczyszczania zboża z plew’ 78 [AJŚ i IASG *wiejna*; SWil i USJP *wialnia*].

2.3. Wóz konny i uprzęż, np.: *bryczka* ‘odkryty lekki powóz konny’ 50, 77; *chomąto* (*chomonto*) ‘część upręży w kształcie drewnianego kabłąka na miękkim podkładzie, wkładana na szyję koniowi pociągowemu’ 41, 83 [KSGP; SWil; USJP]; *duha* ‘kabłąk nad chomątem łączący dwa dyszle w zaprzęgu jednokonnym’ 41 [KSGP; SWil]; *furmanka* ‘wóz konny służący do przewożenia towarów’ 21 [KSGP; SWil; USJP jako *pot.*]; *hołoble* ‘w zaprzęgu jednokonnym: dwa dyszle, między które wprzęga się konia’ 40 [KSGP, SWil *hołobla*; USJP jako *etn.*]; *kleszcze* ‘dwa drewniane pałaki u chomąta’ 41 [KSGP; SL; SWil; SJPD]; *koziół* ‘siedzenie dla woźnicy w pojeździe konnym’ 83 [KSGP, SWil; USJP jako *pot.*]; *oboda* ‘obręcz; zewnętrzna część koła osadzona na szprychach’ 43 [KSGP; SWil *obod*; SW; SJPD]; *otosa* ‘część upręży’ 41¹³ [KSGP; SWil]; *postronek* ‘mocny, grubo skręcony sznur; powróż; tu: część upręży’ 41 [KSGP; SWil; USJP]; *półkoszyk* ‘jedna z dwóch części kosza wiklinowego wyściełających ścianę szczytową, dno i boki wozu’ 42 [KSGP; SWil *półkoszek*; USJP jako *przestarz.*]; *siodło* 79; *suponia* ‘rodzaj rzemyka przy upręży, służący do ściągania i związywania końców dolnych kleszczów u chomąta’ 41 [KSGP; SWil jako *prow.*]; *uprzęż* 53; *uzdeczka* ‘element upręży lub rzędu końskiego nakładany na głowę konia, umożliwiający kierowanie nim’ 79 [KSGP]; *użwa* ‘jedna z pętli rzemiennych, za pomocą których przymocowuje się chomąto do hołobli’ 41 [KSGP; SW; SWil; SJPD i USJP brak].

3. Nazwy powinności, np.: *daremszczyzna* ‘dodatkowe świadczenia chłopów na rzecz pana, oprócz pańszczyzny’ 95 [KSGP; USJP jako *histor.*]; *dni piesze* ‘pańszczyzna świadczona narzędziami i siłą pociągową właściciela folwarku’ 25; *dni z uprzężą* ‘pańszczyzna odbywana z własnym zaprzęgiem; inaczej pańszczyzna sprzężajna lub ciągała’ 25; *gwalt* ‘rodzaj robocizny obowiązującej chłopów pańszczyźnianych, polegającej na przymusowym wychodzeniu w pole pańskie całej rodziny w okresie pilnych robót’ 25 [KSGP; SJPD jako *daw.*]; *pańszczyzna* 22, 49; *pańszczyzna kobieca* ‘pańszczyzna wykonywana przez kobiety, polegająca na przędzeniu lnu, konopi, wełny i na wyrobie płótna i sukna na rzecz pana; posługa przy drobiu i wieprzach’ 79; *pańszczyzna męska* ‘pańszczyzna wykonywana przez

13 SWil jako ‘sznur, więc, pas rzemienny lub tyczka od końca osi, do początku hołobli idąca, utrzymująca hołoblę w pewnej rozwartości’. Bućkiewicz podaje bardzo dokładną charakterystykę przedmiotu: „Otosy [...] są to brzoźowe gałęzie [...] skręcone w postronki. Po dostatecznym skręceniu, [...] ze skręconych gałązek robi się rodzaj petli, ale pętli nierozkręcającej się dobrowolnie. Po lekkim wysuszeniu tak przysposobiona brzoźka stanowi otosę. Takich otos musi być dwie, każda po jednej stronie zaprzęgu. Zastosowanie ich do wózka jest następne: pętla nakłada się na koniec osi przedniej, ale koniec wystający z koła osi przedniej. Gruby zaś koniec otosy przytwierdza się stale do hołobli, przy tem miejscu, raczej cokolwiek niżej, w której hołobla jest przytwierdzona rzemieniem do chomonta. Otosy muszą być nieruchome i sztywne, bo tylko w tym stanie służy koniowi od razu skrócić wózek w prawo lub lewo” 41.

mężczyzn, polegająca na przewożeniu zboża i drzewa' 78; *podatek ziemski* 'podatek od powierzchni użytkowanej ziemi' 21; *poduszne* 'pogłówny; podatek od męskich dusz' 20, 29, 74 [KSGP; SWil]; *podzwonne* 'bicie w dzwony kościelne na pogrzebie; także: opłata za to dzwonicie' 83 [KSGP; SWil brak; USJP jako *przestarz.*]; *porękawicze* 'tu: zapłata, wynagrodzenie' 79 [KSGP; SJPD jako *daw.*]; *przejazd* 'powinność polegająca na konieczności przewożenia wysokich urzędników' 30 [KSGP]; *rota aresztancka* 'w dawnej Rosji i zaborze rosyjskim kara ciężkich robót przymusowych z zastosowaniem surowego rygoru więziennego' 22 [SW; SJPD; WSJP]; *służebność* 'prawo do korzystania z cudzej nieruchomości w określonym czasie' 17 [KSGP]; *stójka* 'obowiązkowe prace porządkowe w kancelarii gminnej lub u naczelnika policji zwanego sprawnikiem' 25¹⁴ [KSGP; SL i SJPD jako *daw.*, ale w innym zn.]; *stróża* 'obowiązkowe nocne stróżowanie przy folwarku' 25 [KSGP; SL; SWil; SJPD jako *daw.*]; *ziemskie powinności* 'prace wykonywane przez włościan na rzecz gminy, np. utrzymywanie dróg, mostów, utrzymanie kancelarii gminnych' 21.

4. Nazwy związane ze zwyczajami i obrzędami: *dni galowe* 'święta państwowe obchodzone w rocznicę urodzin bądź wstąpienia na tron panującego cara' 95 [KSGP brak]; *dożynki* 'tradycyjna uroczystość z okazji zakończenia zbioru zbóż, połączona z wręczaniem gospodarzowi wieńca ze zbóż symbolizującego roczny plon, oraz ze śpiewami, poczęstunkiem i zabawą' 46 [KSGP; USJP jako *etn.*]; *dziewici wieczor* // *dziewiczy wieczór* 'wieczór paniński' 64, 69, 71 [KSGP]; *galówki* 'synonimicznie – do *dni galowe*' 95 [KSGP brak]; *gody weselne* 'tu: uroczystości weselne' 73 [KSGP]; *gusła* 'obrzędy towarzyszące praktykom magicznym; czary, wróżby, zabobony, zaklęcia' 107 [KSGP; SJPD; USJP]; *kucia, kucija* 'wigilia': „Szlachta litewska wigilię nazywa wilią, włościanie zaś *kuciją (kucią)*” 76, 77 [KSGP]; *Maslanica* 'ostatni tydzień karnawału' 62 [KSGP; SWil brak]; *oczepiny* 'ludowy zwyczaj weselny polegający na zdjęciu pannie młodej wianka i nałożeniu czepca na znak przyjęcia przez nią obowiązków mężatki i gospodyni' 46 [KSGP; USJP jako *etn.*]; *posag* 'kapitał, majątek wnoszony mężowi przez żonę przy zawieraniu małżeństwa' 60 [KSGP]; *przydatek* 'dodatek do posagu, bądź w postaci datku pieniężnego, bądź w inwentarzu żywym' 60 [KSGP]; *rozpleciny* 'rozplatanie warkoczy pannie młodej przed ślubem' 69 [KSGP; SWil brak]; *szlichtada* 'kulig' 62 [KSGP; SWil]; *święconka* lub *święcone* 'pokarmy święcone w Wielką Sobotę; także uroczyste śniadanie wielkanocne' 82 [KSGP; USJP jako *pot.*]; *wilia* 'wigilia' 77 [KSGP]; *włóczebne* 'tu: pisanki podarowane na Wielkanoc' 25 [KSGP]; *wyprawa* 'posag' 60 [KSGP; SJPD]; *zapusty* 'okres karnawału, od Trzech Króli do Środy Popielcowej' 80 [KSGP; SWil; SW; SJPD; USJP jako *przestarz.*].

¹⁴ Takie znaczenie podaje Bućkiewicz: „Dalej idzie tak zwana stójka, to jest dwóch mężczyzn do sprawnika na usługi na cały tydzień – tak było z kolei przez cały rok ze wszystkich wsiów w powiecie” 17.

5. Nazwy terenów i części pól: *bruzda* 24; *calik* ‘rola nienaruszona sochą i nie-odwrocona’ 67 [KSGP; SWil]; *gaik* ‘mały lasek’ 44 [KSGP]; *gościniec* ‘droga wiejska’ 52¹⁵ [KSGP]; *łąka* 44; *łuh* ‘podmokła łąka’ 45 [KSGP; SWil jako *prow.*]; *mogilki* ‘cmentarz’ 88 [KSGP; SJPD jako *gw.*]; *niwka* ‘ziemia uprawna’ 23; *nowinka* ‘grunt świeżo pozyskany pod uprawę’ 33 [KSGP; SW]; *paśnik* ‘pastwisko’ 24 [KSGP]; *pole* 53; *rozór* ‘bruzda’ 67 [KSGP]; *rozsadnik* ‘odpowiednio przygotowany teren, zwykle osłonięty od wiatru, przeznaczony do produkcji rozsady’ 32; *skiba* ‘wąski pas gleby odcinany i odkładany przez pług w czasie orki’ 24 [KSGP; SWil]; *trzęsawa* ‘grząski, podmokły teren’ 106 [KSGP]; *wądół* ‘dół’ 107 [KSGP; SL; SWil; SJPD]; *wygon* ‘pastwisko; por. *paśnik*’ 24; *zagon* ‘wąski, długi pas ziemi uprawnej, ograniczony bruzdami’ 63, 75 [KSGP].

6. Nazwy miar i wag: *beczka litewska* ‘miara objętości miar sypkich i cieczy równa 406,5 l’ 25; *cal litewski* ‘miara długości równa 2,7 cm’ 24; *ćwierć beczki* ‘101,625 l’ 25; *garniec litewski mały piwny* ‘miara objętości ciał sypkich i cieczy równa 2,82 l.’ 54; *komisyjna miara* ‘inaczej: beczka litewska’ 78; *korzec polski* ‘in. korzec koronny, warszawski – miara objętości ciał sypkich równa 120,6 l’ 25; *kwarta litewska* ‘miara objętości ciał płynnych i sypkich równa 0,705 l.’ 55; *kwaterka* ‘miara objętości ciał płynnych i sypkich równa 0,176 l.’ 26; *łokieć koronny* ‘miara długości równa 59,55 cm’ 24; *łokieć litewski* ‘miara długości równa 65 cm’ 24; *mila* ‘tu: 7,78 km’ 49; *mórg litewski* ‘miara powierzchni równa 0,724 ha’ 24; *ośmina litewska* ‘miara rzeczy sypkich; ósma część beczki; 50,82 l.’ 78 [KSGP; SWil]; *pół beczki* ‘203,25 l’ 25; *pół-garniec* ‘miara objętości ciał płynnych i sypkich równa 1,41 l.’ 76; *szesnastka litewska* ‘miara objętości ciał sypkich i cieczy równa 25,38 l.’ 78; *włoka* ‘miara powierzchni równa 21,3 ha’ 18¹⁶.

Buickiewicz wspomina też o walucie, którą posługiwali się mieszkańcy opisywanych terenów, np.: *gotowizna* ‘gotówka’ 22 [KSGP; SL; SW; SJPD jako *przestarz.*]; *grosz* 106; *kopiejka* 61; *moneta* 61; *pieniądz* 61; *rubel* 61.

7. Nazwy pomieszczeń, nazwy budowli i ich części:

7.1. Nazwy odnoszące się do budynków i pomieszczeń ogólnodostępnych, np.: *austerya* ‘gospoda, zajazd’ 79 [KSGP; SWil brak; USJP jako *przestarz.*]; *cerkiew* 60, 61, 83 [KSGP]; *cerkiewka* 81; *gorzelnia* 57; *karczma* 68, 72 [KSGP]; *kościół* 52, 64; *propinata* ‘karczma’ 97 [KSGP notuje; SWil brak]; *sklep* 61.

7.2. Nazwy budynków oraz pomieszczeń będących częścią zabudowań gospodarczych, np.: *chałupa* 49, 67; *chata* 64; *chata siemieniasta* ‘chata zamieszkała przez liczną rodzinę’ 34 [KSGP – *siemieniaty*; por. ros. *s'em'ja* ‘rodzina’]; *chlew*

15 W *Obrazkach...* występuje również *gościniec* w znaczeniu ‘podarek przywieziony z podróży’ 75.

16 Szczegółowe informacje dotyczące miar i wag wnoszą następujące prace: *Wewnętrzne dzieje Polski...* [1882], *Tablice porównawcze...* [1834], też: https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=korzec+polski&sei=BnHiZ4_ZCPOXjga18eyRDQ (dostęp: 22.04.2025).

‘pomieszczenie dla świń, czasem także dla bydła; chlewnia’ 23 [SL; SW; SJPD]; *izba* 40; *komora* ‘niewielka izba mieszkalna’ 68 [KSGP]; *przyzba* ‘tu: wał usypany z ziemi dokoła podmurówki chaty; pokryty deskami’ 73 [KSGP]; *sąsiek* ‘część stodoły, gdzie składa się zboże, siano, słomę’ 23 [KSGP; SWil; SW]; *sień* ‘pomieszczenie prowadzące do wnętrza domu’ 77 [KSGP]; *spichlerz* ‘budynek służący do magazynowania zboża’ 18 [KSGP; SJPD; SL; SWil; USJP już jako *przestarz.*]; *stodoła* ‘budynek gospodarski przeznaczony do przechowywania zboża, słomy, siana itp., dzielący się na klepisko i sąsieki’ 23 [KSGP]; *świećlica* ‘pokój gościnny’ 83 [KSGP; SWil].

8. Nazwy odzieży, części odzieży oraz nazwy tkanin: *dziaha* ‘rodzaj ozdobnego, świątecznego pasa, używanego przez włościan do przepasywania siermięgi podczas świąt’ 36 [KSGP; SWil brak]; *honuczka* ‘onuca’ 35 [KSGP; SWil brak]; *katanka* ‘rodzaj płaszcza; wierzchnie ubranie z grubego samodziału noszone przez chłopów w dawnej Polsce; sukmana; siermięga, *paletot*’ 36 [KSGP]; *konfederatka* ‘sukienna, męska czapka bez daszka, obszyta barankiem; pierwotnie noszona przez konfederatów’ 36 [KSGP; SWil]; *liberia* ‘uniform dla służby’ 27; *łapeć* ‘rodzaj obuwia wyplatane z łyka lub słomy; zob. *postoł*’ 35 [KSGP i SWil obie nazwy]; *paletot* 36 – zob. wyżej *katanka*; *radło* – tu: „grube płótno zwane *radłem*” 74 (objaśnienia Bućkiewicza nie potwierdzają KSGP, SL, SWil i SW); *siermięga* ‘sukmana’ 36 – por. *katanka* i *paletot* [KSGP]; *paletot* ‘sukmana, siermięga’; *postoł* – zob. wyżej *łapeć*; *surdut* ‘długa, obcisła marynarka dwurzędowa’ 27, 47 [KSGP].

Tkaniny i ich miary: *stanik płótna na koszulę* ‘wg Bućkiewicza – ilość płótna potrzebna na uszycie koszuli’ 84; *sukno domowe* ‘sukno własnego wyrobu’ 36.

9. Nazwy napojów i potraw¹⁷:

9.1. Napoje, np.: *goldwaser* ‘mocny likier, w którym pływają kawałki złota’ 54 [SW potwierdza; SJPD i USJP brak]; *gorzałka* 52, 55, 57, 60, 73, 87; *horełka* ‘gorzałka’ 46; *kwas z chleba* 57; *piwo* 55; *spiryтус* 78; *trunek* 55; *wódka* 52, 53, 58, 62, 63, 73, 81¹⁸.

9.2. Potrawy, np.: *barszcz buraczany* 57, 81, *barszcz z kartoflami* 81; *bryndza* ‘ser z owczego mleka’ 54; *chleb podsitkowy* ‘chleb wyrabiany z żyta oczyszczonego z plewów i pyłów i umielonego w żarnach’ 69; *gomółka sera* ‘bryłka sera’ 54 [KSGP; USJP jako *przestarz.*]; *kapusta kwaszona* 57, 81; *kapusta z grochem* 81; *kiszka tak zwana żmudzka* ‘jelito wieprzowe faszerowane surowymi ziemniakami

17 Bućkiewicz akcentuje zasady, które były istotne podczas przygotowania napojów oraz potraw: „Najgłówniejszy warunek przy przyrządzaniu potrawy, żeby była i mocno kwaśna, i mocno słona. A wódka musi być mocna, szczypiąca i ostra” 81.

18 Bućkiewicz w wielu miejscach – z niemalą goryczą i troską – pisze o nadużywaniu alkoholu przez włościan (nie tylko zresztą mężczyzn), wspomina o ich celowym rozpijaniu przez dwór i karczmarzy. Podczas lektury *Obrzków...* nietrudno zauważyć, że pod względem frekwencyjnym słownictwo związane z kręgiem semantycznym ALKOHOL // KARCZMA stanowi pokąźny zbiór.

z dodatkiem smażonego boczku, cebuli i przypraw; następnie pieczone' 90; *korowaj* 'ozdobny pierog przyrządzony na ucztę weselną' 46, 64 [KSGP; SL; SWil; SJPD]; *krupy* 'tu: kasze uzyskane przez obłuszczenie ziarna' 77 [KSGP]; *kumpiak* 'suszona szynka wieprzowa' 46 [KSGP; SWil i SJPD *kumpie*]; *legumina* 'słodka potrawa, najczęściej mączna, podawana jako deser' 53 [KSGP]; *mięsiwo* 72 [KSGP]; *niedojadek chleba* 'resztki chleba, niedojedzone resztki czegoś' 57 [KSGP; SL; SWil; SW; SJPD]; *okraszenie* 'omasta' 31 [KSGP]; *pierog, pirog* 'drożdżowy placek; tu: chleb pszenny' 71 [KSGP; SL; SWil]; *skorynka* 'skórka od chleba' 57 [KSGP; SWil brak]; *touczenica* 'kartofle utłuczone z makiem; codzienna potrawa' 81 [KSGP i SWil brak]; *ucha* 'zupa rybna' 60 [KSGP; SWil brak].

Wśród obowiązkowych potraw spożywanych podczas wieczerzy wigilijnej na Sokólszczyźnie przed ponad stu laty Bućkiewicz wymienia¹⁹: *kisiel z owsa jedzony z chlebem* 77; *groch na gęsto gotowany, śledziem okraszony* 77; *kapustę kiszoną ugotowaną na gęsto z grzybami suszonymi, ze śledziem albo też ze stynką*²⁰ 77; *marchew lub brukiew z kartoflami, gotowane gęsto i okraszone śledziem* 77; *żur z chlebem* 77.

Celem *Obrazków...*, jak pisze A. Bućkiewicz, jest zachowanie dla potomnych świadectw kultury włościańskiej:

Jakikolwiek los spotka włościan litewskich, zawsze w przyszłości za 100 lub 300 lat znajdą się ludzie inteligentni, chcący zbadać całą przeszłość. Wówczas drobnostki odnoszące się do obyczajów i zwyczajów tego ludu będą poszukiwane, bo je opisuje ten, co na nie patrzył przez pół wieku i usiłuje przekazać potomności ich fotografią 112.

Autorowi rękopisu w pełni udało się zrealizować powzięty zamiar, co potwierdza wielość kontekstów społeczno-kulturowych ujawnionych w leksyce zróżnicowanej i tematycznie, i genetycznie. Kwintesencją ponadczasowości postulatów i realnych działań XIX-wiecznego społecznika niechże staną się słowa Haliny Pelcowej, niestrudzonej badaczki polszczyzny regionalnej. Uczona podkreśla, że gromadzenie elementów języka należących do przeszłości pozwala na pełne przeżywanie współczesności i kreowanie przyszłości, że gromadzenie owej leksyki ma szczególne znaczenie dla ochrony i zachowania gwary jako dziedzictwa językowego, że jest

19 Przy opisie zwyczajów wigilijnych Bućkiewicz dodaje: „Cały dzień nie biorą do ust, tak dorosli, jak też i dzieci. Wieczorem prawie przed północą po opatrzeniu inwentarza wszyscy siadają do stołu. Gospodarz i gospodyni łamią opłatek, dzielą się ze wszystkimi i składają sobie życzenia w bardzo prostych po rusińsku wyrazach *w mniejszych grzechach a w większych pociechach*” 77.

20 'Mała rybka'.

istotnym elementem budowania pomostu między pokoleniami, wreszcie – że uwydatnia wartości kulturotwórcze regionu i jego miejsce w globalnym świecie [Pelcowa, 2023, s. 19].

Wartości owe odnajdujemy bez wątpienia w dziele Bućkiewicza. Świat przez niego przedstawiony, geograficznie i kulturowo usytuowany na Kresach Północnych, uwiarygadniają przede wszystkim wyrazy o proveniencji kresowej, zachowane do dziś nie tylko na terenie samej Sokólszczyzny, ale też na innych obszarach północnowschodnich, leżących na styku kultur polsko-litewsko-wschodniosłowiańskich (np. *bierda*, *bradiaha*, *chata siemieniata*, *duha*, *hołoble*, *honuczka*, *horelka*, *korowaj*, *kumpiak*, *kucia*, *luh*, *Maslanica*, *pop*, *rozór*, *skorynka*, *suponia*, *touczenica*, *ucha*, *użwa*, *wokalnik*). Współczesnej polszczyźnie kresowej nie są już z kolei znane dawne prowincjonalizmy dotyczące XIX-wiecznej kultury włościańskiej (np. *dziaha*, *krepostny*, *postoł*) oraz – przejęte głównie z języka rosyjskiego – wyrazy wskazujące XIX-wiecznych urzędników i przedstawicieli władzy carskiej na tych terenach (np. *sledowatel*, *sprawnik*, *starszyna*, *strapczy*, *wołostny* itp.). Językowej rzeczywistości kresowej towarzyszą w badanym materiale elementy leksykalne o zasięgu ponadregionalnym, mające ścisły związek z ogólnie pojmowaną kulturą włościańską. Chodzi w tym wypadku o grupy leksykalne obejmujące nie tylko wypełnione ciężką pracą i zobowiązaniami wobec pana codzienne bytowanie włościan (np. *daremszczyzna*, *dni piesze*, *dni z uprzężą*, *fornal*, *gwałt*, *kątnik*, *pańszczyzna*, *pańszczyzna kobieca*, *poduszne*, *rota aresztancka*, *włóczebne*), ale również słownictwo dotyczące kultury materialnej (np. *chata*, *chlew*, *chomąto*, *dzieża*, *kądział*, *kolebka*, *konus*, *krosno*, *przyzba*, *sąsiek*, *siermięga*, *sierzp*, *socha*, *sosznik*, *stodoła*, *szabaśnik*) i duchowej (np. *gody weselne*, *ocze-piny*, *rozpleciny*, *zapusty*), także nazwy określające świat zewnątrz włościan, w tym nazwy wskazujące naturalne obiekty topograficzne (np.: *bruzda*, *calik*, *niwka*, *paśnik*, *rozsadnik*, *trzęsawisko*, *wądoł*) itd.

Wiele uwagi Bućkiewicz poświęca relacji, jaka zachodziła między włościanami a Kościołem oraz między włościanami a innymi stanami społecznymi. Nie bez powodu zatem pojawia się w *Obrazkach*... zróżnicowana pod względem semantycznym i genetycznym grupa leksykalna obejmująca swoim zasięgiem duchownych, właścicieli ziemskich, zarządców, urzędników, wykonawców różnych zawodów czy wreszcie – różnorodne obiekty materialne i zjawiska kulturowe. W tej grupie wskazać można wyrazy rodzime lub przynajmniej dobrze już w polszczyźnie za-domowione (np. *chlebowdawca*, *dworak* ‘tu: panicz, syn dziedzica’, *dziedzic*, *garde-robiana*, *kołodziej*, *lekarz*, *podskarbi*, *pokojówka*, *sędzia*, *synowiec*), wyrazy zapożyczone z łaciny (np. *arendarz*, *asesor*, *bakalarz*, *biskup*, *cyrulik*, *ekonom*, *kollator*, *kwesor*, *oficjalista*, *paroch*, *pleban*), z niemieckiego (*goldwaser*, *komora*, *rakarz*, *szlichtada*), z francuskiego (np. *antreprenier*, *archiwista*, *paletot*, *suzeren*), z greckiego (np. *ekonom*, *faktor*), z włoskiego (*austerya*), z rumuńskiego (*bryndza*), z ukraińskiego (*kum*, *kuma*), z węgierskiego (*liberia*) czy staroczeskiego (*proboszcz*).

Skomplikowany obraz podsokólskich XIX-wiecznych wsi w niniejszym artykule został zaledwie zasygnalizowany. Dokument Bućkiewicza jest jednak na tyle interesujący, że wymaga bardziej zaawansowanych studiów lingwistycznych w przyszłości. Dalsze badania muszą być bez wątpienia podjęte, ze szczególnym uwzględnieniem językowego aspektu regionalnego i to w kontekście ówczesnej polszczyzny ogólnej.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

daw. – dawne
etn. – etniczne
histor. – historyczne
l. mn. – liczba mnoga
l. p. – liczba pojedyncza
por. – porównaj
pot. – potoczne
prow. – prowincjonalne
przestarz. – przestarzałe
rel. – religijny
ros. – rosyjski
stp. – staropolskie
ts. – to samo
ukr. – ukraiński
zn. – znaczenie
zob. – zobacz

Słowniki i atlasy

- AJŚ – ZARĘBA Alfred, 1971, *Atlas językowy Śląska*. T. 2 cz. 2: *Wykazy i komentarze do map 1–250*, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/43415/edition/24822> (dostęp: 10.04.2025).
- IASG – Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki *Słownika gwar polskich*, 1999, t. 2: P-Ż, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/4310/edition/235/content> (dostęp: 10.04.2025).
- KSGP – Kartoteka *Słownika gwar polskich*, b.r., Repozytorium Cyfrowe Polskich Instytutów Naukowych, <http://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156> (dostęp: 23.07.2023).

- MSGP – KUCHARZYK Renata, NIEZABITOWSKA Anna, REICHAN Jerzy, TOKARZ Maria, WÓJCICKA Wiktoria, WRONICZ Jadwiga, red., 2010, *Mały słownik gwar polskich*, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/83610/edition/64154> (dostęp: 10.04.2025).
- SJPD – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- SL – LINDE Samuel Bogumił, 1994, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Wydawnictwo „Gutenberg-Print”, Warszawa.
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- SWil – ZDANOWICZ Aleksander, red., 1861, *Słownik języka polskiego tzw. wieleński*, t. I, wyd. staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda, Wilno, <https://eswil.ijppan.pl/?str=otworz-slownik> (dostęp: 10.04.2025).
- USJP – DUBISZ Stanisław, red., 2010, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- BUĆKIEWICZ Adam, 2011, *Obrazki stanu włościan litewskich do ich usamowolnienia to jest do roku 1864*, w: A. Garbuz, R. Tumiel, red., *Obraz wsi sokólskiej połowy XIX wieku w rękopisie Adama Bućkiewicza*, MKJdruk, Sokółka, s. 15–112.
- GARBUZ Andrzej, TUMIEL Radosław, 2011, *Od redakcji i Adam Bućkiewicz – lekarz, społecznik, patriota*, w: A. Garbuz, R. Tumiel, red., *Obraz wsi sokólskiej połowy XIX wieku w rękopisie Adama Bućkiewicza*, MKJdruk, Sokółka, s. 5–13.
- Hasło: *Korzec*, b.r., https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=korzec+polski&sei=BnHiZ4_ZCPOXjga18eyRDQ (dostęp: 22.04.2025).
- NOWOWIEJSKI Bogusław, 1985, *O rutenizmach leksykalnych w języku sokólskiej inteligencji*, „Slavia Occidentalis”, t. 42, s. 51–59.
- NOWOWIEJSKI Bogusław, 1989a, *Fonetyka polszczyzny sokólskiej*, w: I. Maryniakowa, E. Smułkowa, red., *Studia językowe z Białostocczyzny*, Białostockie Towarzystwo Naukowe. Sekcja Językoznawcza, Warszawa, s. 113–140.
- NOWOWIEJSKI Bogusław, 1989b, *Mowa mieszkańców Sokółki w woj. białostockim*, w: B. Falińska, red., *Poliszczyna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 87–96.
- NOWOWIEJSKI Bogusław, 1990, *Z badań nad wokalizmem gwary sokólskiej*, w: Z.A. Adamczyk, red., *Język – Teoria – Dydaktyka. Materiały VIII Konferencji Młodych Językoznawców Dydaktyków*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce, s. 253–268.

- NOWOWIEJSKI Bogusław, 1991a, *Regionalizmy kresowe (północno-wschodnie) w mowie mieszkańców Sokółki*, w: K. Handke, red., *Regionalizmy w języku familijnym: (zbiór studiów)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 13–22.
- NOWOWIEJSKI Bogusław, 1991b, *Z frazeologii mowy sokólskiej*, „Prace Filologiczne”, t. XXXVI, s. 309–316.
- OKNIŃSKA Lucyna, 1970, *Wychowanie dzieci chłopów pańszczyźnianych w świetle prac Adama Bućkiewicza*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, t. XIII, nr 4, s. 599–605.
- PELCOWA Halina, 2023, *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Tablice porównawcze wszystkich monet, miar i wag, wyrachowanych na mone-ty, wagi i miary, nowe Francuskie, nowe Polskie i Rossijskie, przez E.T. Masalskiego*, 1834, Petersburg, https://rcin.org.pl/Content/7895/PDF/WA35_3495_7387_Tablice.pdf (dostęp: 22.04.2025).
- Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego przez Tadeusza Korzona*, 1882, Kraków, <https://bibliotekacyfrowa.ujk.edu.pl/Content/2256/PDF/042967.pdf> (dostęp: 22.04.2025).

